

Helmonds

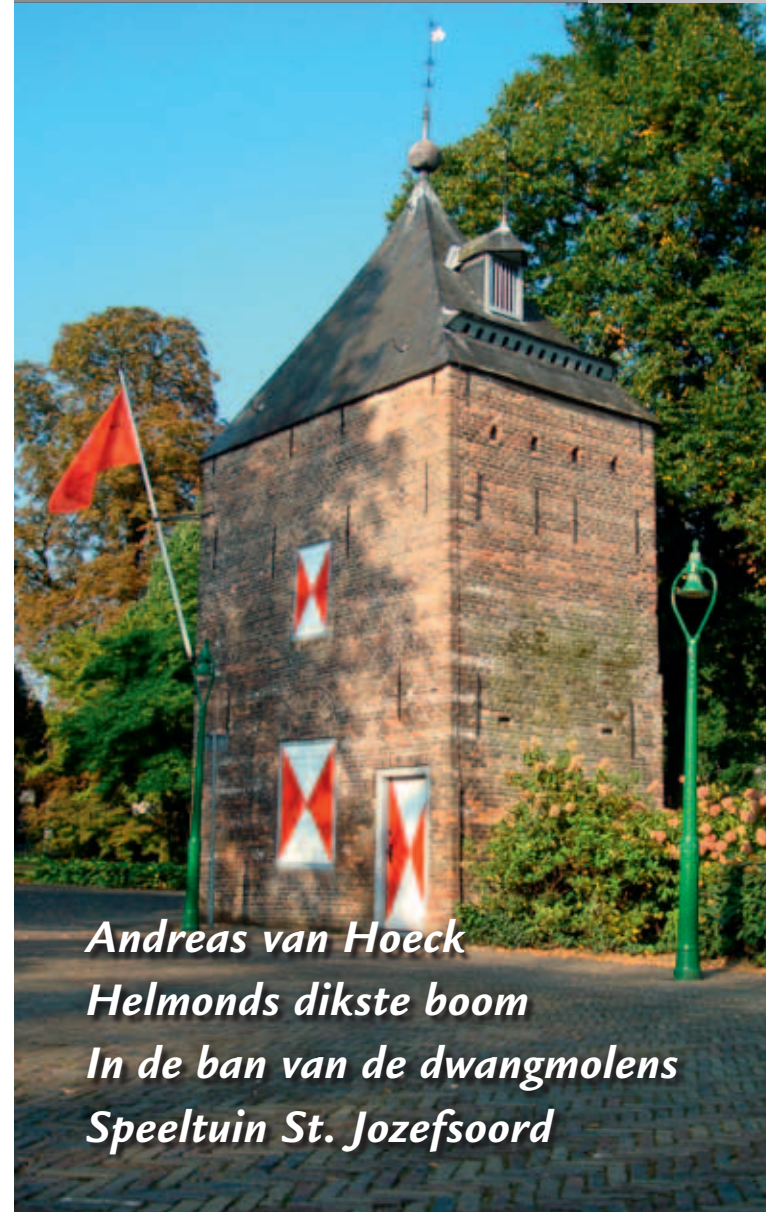

HEEM

Kwartaalblad
Heemkundekring
Helmont

29

zomer 2015
€ 2,95

*Andreas van Hoeck
Helmonds dikste boom
In de ban van de dwangmolens
Speeltuín St. Jozefsoord*

inhoud

Van de redactie	3
Agenda	4
Korte berichten	5
Boekbespreking	8
Andreas van Hoeck	10
Helmonds dikste boom	12
In de ban van de dwangmolens	14
Speeltuinen St. Jozefsoord	22
Begunstigers	27

Van de redactie

Onder de rechten die de heer van een stad eertijds bezat, viel ondermeer de ban van de molens. Al het graan dat in zijn heerlijkheid werd verbouwd, moest zonder uitzondering in zijn molens worden vermalen. Daarom werden ze ook wel banmolens genoemd. Ook was de heer bevoegd om ieder die het waagde meel van buiten in te voeren dan wel graan elders te laten vermalen, niet alleen te bestraffen met de confiscatie van het meel, maar ook van het span waarmee het vervoerd was. Daarnaast volgde doorgaans een boete en het afleggen van de gelofte: *'Nimmer meer de banaliteit van den heer te sullen fraudeeren'*. Deze straffen en de corruptie onder de molenaars, leidden tot oproer onder de bevolking.

Ook de verstrengeling van eerste burger en brouwer leidde tot verzet. Burgemeester Andreas van Hoeck was als bestuurder vóór en als brouwer tegen drankbestrijding. Hij richtte achter zijn woning aan de Molenstraat een brouwerij op, waardoor zijn ambtsperiode niet probleemloos verliep. Bij een conflict met een zich tegen het alcoholmisbruik kerende vereniging, leed hij een gevoelige nederlaag. Dat gebeurde nadat hij een optocht ten bate van dit doel trachtte te saboteren. Een klacht bij de commissaris van de koningin had resultaat. Deze eiste opheldering over de kwestie. *'Ik was en blijf een gematigd drankbestrijder'*, berichtte Van Hoeck hem enigszins sarcastisch. De optocht ging door.

Omdat er in zijn woonomgeving amper speelgelegenheid voor kinderen was, stichtte Uilke Klaren rond 1900

de Amsterdamse Oosterspeeltuin. Dit initiatief vond navolging en stond aan de basis van het landelijke volksspeeltuinwerk. Voor de oprichting van de eerste Helmondse speeltuin, kort nabij de Bakelse bossen, ijverde pastoor Van Leeuwen. Op 31 augustus 1933 werd de tuin St. Jozefsoord geopend. Met geld dat door de parochianen bij elkaar was gebracht, werd midden in het bos een H. Hartbeeld geplaatst. De speeltuin werd in 1974 gesloten voor de realisatie van de kanaalomleiding.

Op het bureau van historicus August Stassen, lag indertijd een doodshoofd waarvan hij vertelde dat die van een tot de strop veroordeelde misdadiger afkomstig was. Die executie zou hebben plaatsgevonden aan de dikke eikenboom die tot 1965 aan de Warandelaan stond. De gruwelijke mythe lijkt echter fabuleus, nergens in de historie wordt de boom als galg genoemd. Maar een bijzondere boom was het zeker. Eens behoorde hij tot de bezittingen van de familie Wesselman en hij bereikte een omvang van maar liefst vijf meter.

Ons volgend kwartaalblad verschijnt op 1 oktober 2015. Kopij kunt u tot 1 augustus inzenden aan redactie@heemkundekringhelmont.nl De redactie is niet aansprakelijk voor de inhoud van geplaatste artikelen en behoudt zich het recht voor stukken in te korten of aan te passen.

Dit is een uitgave van
Heemkundekring Helmont.
Gesticht op 24 mei 1948.

COLOFON

Bestuur

voorzitter
C. Verhofstadt, Sperwerstraat 6, 5702 PJ Helmond
T: 0492 - 537094
E: c.verhofstadt@heemkundekringhelmont.nl

secretaris

W. van Lieshout, Stationsplein 39, 5701 PE Helmond
T: 0492 - 534857
E: w.lieshout@heemkundekringhelmont.nl

penningmeester

F. 't Sas, Beethovenlaan 49, 5707 PS Helmond
T: 0492 - 520945
E: f.tsas@heemkundekringhelmont.nl

bestuurslid

G. van Liempt, van Weerden Poelmanstraat 14,
5703 CS Helmond,
T: 0492 - 554233
E: g.liempt@heemkundekringhelmont.nl

bestuurslid

Th. Van Stokkum, Paukenstraat 14, 5702 JP Helmond.
T: 0492-533944
E: t.stokkum@heemkundekringhelmont.nl

Lidmaatschap

Kringlidmaatschap incl. abonnement € 25,-
Rekening Rabobank NL10RABO0123855004
of ING nr. NL29INGB 0002641099 t.n.v.
Heemkundekring Helmont

Inlichtingen

algemeen:
E: info@heemkundekringhelmont.nl
Het Baken:
E: baken@heemkundekringhelmont.nl

Public relations

G. van Liempt, T: 0492 - 554233
E: pr@heemkundekringhelmont.nl

Website

www.heemkundekringhelmont.nl

Redactie

Hans Vogels, Martin Geerts, Berry Wijnen, Kelly Geerts,
Marinus van den Elsen
E: redactie@heemkundekringhelmont.nl

Vormgeving/layout:

Marinus van den Elsen
Druk: Drukkerij Van Stiphout

Foto's gemaakt door/met dank aan:

RHCe, Martin Geerts, Berry Wijnen, Hans Vogels, Marinus van den Elsen, internet

Omslag voorzijde: Eén van de duiventorens van het kasteel van Helmond (foto Marinus van den Elsen).

Omslag achterzijde: Mozaïk van Madonna met kind gemaakt door Hein van den Boomen. Het is bevestigd tegen de gevel van basisschool St. Odulphus in Mierlo-Hout (foto Marinus van den Elsen).

Onze Heemkamer

Elke donderdag bent u welkom op onze heemlocaties in het stadshobbycentrum 'Het Baken', Pastoor van Leeuwenstraat 23, 5701 JS Helmond. Van 10.00 tot 12.00 uur is de genealogiekamer geopend. Hier willen wij u behulpzaam zijn bij het uitzoeken van uw stamboom. 's Middags van 14.00 tot 16.00 uur is de heemkamer toegankelijk voor het verwerven van informatie en kunt u desgewenst onze collecties en bibliotheek

Agenda

U ontvangt voor de lezingen en excursies géén afzonderlijke uitnodigingen. Noteer daarom onderstaande data in uw agenda of op uw kalender. Suggesties voor lezingen en excursies blijven van harte welkom.

Donderdag 17 september

Excursie naar **Missieklooster Heilig Bloed, Herberg De Brabantse Kluis**.

De zusters van het Missieklooster Heilig Bloed geven u graag een inkijk in hun kloosterleven. Tijdens de rondleiding wordt verteld over de congregatie, het klooster en over de missiewerken die worden verricht. De tocht voert naar de kapel, het museum, de refter en diverse ruimtes in het klooster.

Afhankelijk van het tijdstip van de dag wordt voor een alternatieve route gekozen, maar het museum en de kapel worden altijd bezocht. Na afloop kunt u op eigen gelegenheid een bezoek brengen aan de

kosteloos raadplegen. Altijd staat gezelligheid en kennisverrijking voorop.

Met enige regelmaat ontvangen wij giften en donaties. Al deze schenkingen, groot of klein, worden door ons bijzonder gewaardeerd. Door de veelheid is het vaak niet mogelijk iedereen persoonlijk te bedanken. *Daarom zeggen wij langs deze weg hartelijk dank aan allen die Heemkundekring Helmont een warm hart toedragen.*

gerenoveerde kloostertuin en de Mariagrot. De tuin is toegankelijk via een doorgang in de stal op de binnenplaats van de herberg. De zusters vragen voor de rondleiding een vrijwillige eigen bijdrage, die ten goede komt aan de missiewerken.

Vertrek 13:30 uur vanaf parkeerplaats Rembrandtlaan (Con Brio) of rechtstreeks. Gelieve om 14:00 uur aanwezig te zijn. Inschrijving vanaf 1 augustus via Gerry van Liempt: telefonisch 0492-554233 of via e-mail g.liempt@heemkundekringhelmont.nl Maximaal 35 personen. Het Missieklooster en de Brabantse Kluis kunt u vinden aan de Kloosterdreef 8, 5735 SJ Aarle-Rixtel.

RECENSIE

De rol van Helmond bij de ontginning van de Peel

De voormalig journalist Ed van de Kerkhof, sprak op 24 maart in een goed bezet *Wijkhuis De Lier*, over de ontginningen die rond de jaren dertig van de negentiende eeuw in de Peel plaatsvonden. Zijn voordracht spitste zich vooral toe op Helmondse elementen in deze geschiedenis. Voor het thema bleek veel belangstelling te bestaan, getuige het aantal toehoorders. Die werden niet teleurgesteld, want de spreker presenteerde een boeiende voordracht.

Nergens in Noord-Brabant lagen eens zoveel woeste gronden als in de Peel. Behalve uitgestrekte heidevelden, kenmerkte de streek zich door een uitgebreid veengebied. Een aanzet tot ontginning werd gegeven door Jhr. Mr. P. de la Court, al was hij als bestuurder onder koning Willem I, altijd een felle tegenstander geweest. De Peel zou voornamelijk uit moergronden bestaan, wat zijn inziens ontginning onmogelijk maakte. Maar na zijn benoeming tot Landdrost van Brabant veranderde zijn zienswijze. Onder druk van een tekort aan landbouwgronden en een mogelijke voedselschaarste, rapporteerde hij dat het gebied best gecultiveerd kon worden. Het duurde tot de negentiende eeuw voordat het werk een grootschalig karakter zou krijgen.

De invloed van Helmondse zijde was groot. In 1858 werd de Maatschappij Helenaveen opgericht, waarbij fabrikant

Carp een van de belanghebbenden was, en burgermeester Marinus van Hout was betrokken bij de oprichting van de Grontmij (GRond verbetering en ONTginnings Maatschappij). Bovendien kocht Helmond aan het begin twintigste eeuw een stuk Peel om er uitkerings-trekkers te werk te stellen. De arbeiders noemden het gebied Siberië, waarmee een zekere dwangarbeid tegen minimale beloning werd gesuggereerd. Met uitsluitend mankracht werd een groot gebied tot weide- en akkerlanden getransformeerd. Daarbij was bemesting van het nieuw verworven land van groot belang. Het transport van mest was echter vrijwel onmogelijk omdat de kosten van vervoer ver voor de baten uitgingen. Pas na aanleg van de Zuid-Willemsvaart en een verharde weg van Helmond naar Deurne, werd transport mogelijk en kon het gewonnen land effectief worden gebruikt.

Dankzij initiatieven om het gebied te bewaren en er een natuurreservaat van te maken werd de laatste grote ontginning in de Peel begin jaren zestig beëindigd. In totaal is 4000 hectare bewaard gebleven, daarvan ligt 1400 hectare in het 'Nationaal Park De Grootte Peel'.

Streekmuseum Land van Peel en Maas

Jammer dat er voor het uitstapje naar het *Streekmuseum Land van Peel en Maas* weinig animo bestond, terwijl deze culturele instelling toch veel te bieden heeft. Zij die wel de moeite namen om naar Helden te reizen, werden leerzaam onderhouden. Zij amuseerden zich met verhalen, sagen en legenden en genoten van de echte Limburgse vlaai.

Het museum is gevestigd in het oude klooster Kerkenbosch, waar ondanks een ingrijpende renovatie de authentieke sfeer bewaard is gebleven. Elk vertrek heeft een eigen uitstraling. In die ambiance wordt middels presentaties en exposities een beeld van de regio gegeven. Zo zijn in een kamer die tot het thema bodemarchief behoort, trillingen voelbaar die worden veroorzaakt door aardbevingen als gevolg van de Peelrandbreuk, de geologische breuklijn die zijn naam dankt aan de Peel.

In de *Tuin van Toen naar Tegenwoordig* vol sprekende bomen, is het hoogteverschil van twaalf meter tussen het westelijke en het oostelijke deel van de streek

waarneembaar en op de *Zolder van Horen Zeggen* worden streekverhalen verteld. In de *Romeinenkamer* wordt een realistisch beeld gegeven over *Schrames*, een archeologisch gebied in Helden waar restanten van een Romeinse nederzetting werden aangetroffen. Deze zijn samen met een aantal gebruiksvoorwerpen tentoongesteld. Tot die expositie behoort ook een natuurgetrouwe replica van de *Gouden Helm* en een Romeinse uitrusting.

Gepaste stilte heerst er in een vertrek dat een beangstigende sfeer uitademt. Het is het zogenaamde *Deportatiekamertje*, een herdenkingsruimte voor de 3000 mannen die na razzia's werden afgevoerd naar nazi-Duitsland en daar werden tewerkgesteld. De wanden bestaan uit authentieke barakdelen. Hierop worden namen, foto's en teksten van gedeporteerden geprojecteerd.

Gelukkig was er daarna ontspanning bij enkele films en ook een pintje in de gezellige Gasterie had een relaxte uitwerking.

De Bundertjes en natuurtuin De Robbert

Niet overal in Brabant gaat het goed met de natuur. Er is steeds meer ruimte nodig voor de mens en zijn activiteiten en er blijft steeds minder plaats over voor flora en fauna. Daarom is het goed dat de landschappen de Bundertjes en de Robbert in stand worden gehouden. Deze natuurgebieden kennen een diversiteit aan planten- en diersoorten. Een groepje leden van Heemkundekring Helmont was daar op 21 mei getuige van. Heemkundigen blijken ook natuurliefhebbers te zijn.

Het natuur- en wandelgebied de Bundertjes, ten oosten van de oude Zuid-Willemsvaart, wordt in de volksmond ook wel *De Wissen* genoemd. De groene omgeving bestaat uit moerasbos, griendhout, weilanden, landbouw, rietveldjes, ruigten, beeklopen en een ijsbaan. Ook ligt er een biologische tuinderij die eveneens de Bundertjes heet. Van de vroegere beemden is alleen het onderhavige gebied overgebleven. De meanderende loop van de oude Aa is door de tijd gewijzigd, maar bij de Bundertjes is de oude stroming nog altijd terug te vinden. Noordelijk heeft men een oude loop van de Bakelse Aa weer uitgegraven en de naam Gulden Aa gegeven.

De Robbert is een tuin in dit gebied die door vrijwilligers van de Stichting Natuurtuin Helmond wordt onderhouden. Het is een rustieke plek tussen weilandjes en schaduwrijke bosjes. Iedereen mag de hortus bezoeken. Er is een wandelroute uitgezet met paden en bruggetjes tussen moeras, open water en elzenbosjes. Ook is er een bijenstal te bezichtigen.

Tijdens een wandeling werd het groepje uitgebreid over het gebied geïnformeerd door Harrie van Bree, gids van het IVN (Instituut voor Natuurbeschermingseducatie), een groep natuurliefhebbers die streeft naar meer natuur en een beter milieu in de directe woon- en werkomgeving. Educatie is het middel om dit doel te bereiken. Die doelstelling werd ruimschoots gehaald. Het was een prettige en vooral leerzame middag.

Boekbespreking

In de historische reeks 'Het leven in Helmond' zijn afgelopen kwartaal wederom twee nieuwe edities verschenen:

De 'knaal', bestaan en bedrijvigheid op en langs de Zuid-Willemsvaart

De vijftiende editie van *Het leven in Helmond* handelt over de Zuid-Willemsvaart die voor Helmond een cruciale scheepvaartader is, maar waarvan de vroegere ligging nabij het stadscentrum meer en meer hinderlijk voor het wegverkeer werd. Rond 1960 passeerden noord- en zuidwaarts jaarlijks zo'n 25.000 schepen. Deze voeren allen door de stad, met de nodige brugversperringen tot gevolg. Al bood de Kasteel-Traverse een overbrugging voor het wegverkeer, toch bleef de Veestraatbrug een struikelblok. Dat hoorde na de kanaalomleiding tot het verleden. Hervatting van de scheepvaart in het oude deel van de waterweg is ondenkbaar, maar wellicht is er op termijn pleziervaart naar Laarbeek mogelijk.

In het blad wordt aandacht besteedt aan de ondernemingen langs het kanaal en teruggezien naar de vroegere stoombootonderneming van de Gebroeders van den Boom, sluiswachter Jansen en de schippersfamilie Engelen, Harrie Beerens als exploitant van een café bij sluis 8, de overslag aan de vroegere haven en de nostalgie rond de aankomst van de stoomboot van Sinterklaas. 'De Waterengel' besluit de uitgave.

Voor een gezonde geest in een gezond lichaam

Gedurende de negentiende eeuw veranderde de vrijetijdsbesteding van de Helmondse bevolking. Voorheen werd die voornamelijk bepaald door kermissen, gildenfeesten en kerkelijke feestdagen. Er ontstonden velerlei sportverenigingen die echter vanwege de contributies en de ballotage niet altijd toegankelijk waren voor 'Jan met de pet'. Langzamerhand veranderde die situatie, maar toch blijft de vraag hoe in de eerste decennia van de vorige eeuw de georganiseerde sport kon worden beoefend. Het moet allemaal erg kleinschalig zijn geweest, zeker voor vrouwen. Wanneer ze al aan sport deden beperkte zich dat gewoonlijk tot gymnastiek of korfbal. Er waren ook nauwelijks sportende arbeiders en ambachtslieden vanwege het ontbreken van vrije tijd. Hoe de sport in Helmond zich ontwikkelde kunt u lezen in deze bijzondere uitgave, die geheel aan de sport is gewijd.

De magazines zijn voor € 4,95 per stuk verkrijgbaar bij de boekhandel en supermarkten, en voor leden van Heemkundekring Helmont tegen een gereduceerde prijs in de heemkamer.

Jaap Toorenaar:

Mijn moeder zei altijd

Als je op een koude dag de deur open liet staan, zei moeder: 'We stoken niet voor de kat z'n viool' of 'Doe die plank in dat gat'. Wanneer je eerste vriendinnetje de verkering uitmaakte merkte je vader fijntjes op: 'Jongen als je de eerste bus mist, neem je toch de volgende'. En ook: 'Dat je ouders geen geld hebben daar kun je niks aan doen, maar als je schoonouders arm zijn is het je eigen schuld'. Had je een kersenpit doorgeslikt, dan zei opa geruststellend: 'Wat door de roeper kan, kan ook door de poeper'. En oma liefdevol: 'Stik niet kind, je hebt geld gekost'. Iets pikanter, als moeder verzuchtte: 'Als de pik staat, is het verstand naar de kloten', had vader stevast een maitresse.

Het woordenboek zullen ze niet halen, maar veel van dit soort spreuken verdienen wel een breder publiek. Daarom verzamelde Jaap Toorenaar de mooiste ouder-spreuken. Mijn moeder zei altijd... is een meesterlijke bundel, die de lezer meeneemt naar nostalgische wijsheden die van alle tijden zijn. Het is géén specifiek Helmondse uitgave. Was het dat wel geweest, dan had de uitspraak: 'Drink toch wa, daalik moete pisse en dan kumter niks' zeker niet misstaan.

Het boekje is verkrijgbaar in de boekhandel. ISBN 9-789400-400801, Prijs: € 10,-.

Maria van de Looverbosch:

Dor hedde diejen gek oit Nune wir

In opdracht van de Stichting Natuurvanvroeger NU, heeft Maria van de Looverbosch onderzoek gedaan naar verhalen die vertellen dat Vincent van Gogh tussen 1883 en 1885 toen hij in Nuenen woonde, tijdens zijn wandelingen regelmatig Stiphout aandeed. Niet alleen via de mondelinge historie werd dit stukje geschiedenis van de schilder nagegaan, maar ook via een eerder in Frankrijk beproefde methode. Middels afbeeldingen die hij zelf maakte, kon dit onderzocht worden. Zo zijn er aanwijzingen gevonden dat Van Gogh inderdaad naar en door Stiphout wandelde.

De resultaten van dit onderzoek zijn in een boekje samengebracht ter gelegenheid van het Vincent van Goghjaar 2015. Daarmee kan men als het ware het landschap bekijken door de ogen van de schilder zelf. Routes voor wandel- of fietstochten zijn bijgevoegd, zodat men inderdaad Van Gogh kan volgen op zijn tochten naar Stiphout.

Het boekje is verkrijgbaar in de boekhandel.

Burgemeester en brouwer: Andreas van Hoeck

door Sjaak de Waal

Helmond heeft in de negentiende en twintigste eeuw burgemeesters gehad, die tijdens hun ambtsperiode tevens bierbrouwer waren. In de huidige tijd zou zo'n combinatie niet meer mogelijk zijn, maar ook in het verleden kwamen deze burgemeesters door hun zakelijke belangen in de problemen.

Andreas Hubertus van Hoeck (Helmond, 1836-Helmond, 1916) was in de periode 1883-1913 burgemeester van Helmond. Hij richtte in 1887 achter zijn ambtswoning in de Molenstraat een mouterij en bierbrouwerij op. In 1908 werd het zilveren ambtsjubileum van de burgemeester twee dagen lang gevierd. De plaatselijke krant liet toen een feestnummer verschijnen waarin de jubilaris voor zijn grote verdiensten uitbundig werd geprezen. Toch was niet alles tijdens de ambtsperiode van burgemeester Van Hoeck zonder problemen verlopen. Enkele jaren vóór dit jubileum moest hij nog een gevoelige nederlaag incasseren bij een aanvaring met de in zijn woonplaats gevestigde organisatie van de drankbestrijding.

De R.-K. Drankweer wilde op zondag 24 september 1911 een Sobriëtas-Bloemendag houden ten bate van een te stichten rooms-katholiek herstellingsoord voor dronkzuchtigen. Er zou een optocht door de stad trekken, waarbij aan het publiek gelegenheid werd geboden om voor dit goede doel zogeheten Sobriëtas-bloempjes te kopen. Ook politieagent Koppen zou als hoornblazer aan de optocht deelnemen.

Andreas van Hoeck, burgemeester van Helmond 1883-1913. (collectie RHCE)

Hij had daarvoor inmiddels verlof gevraagd. De gemeentelijke vergunning voor het houden van de manifestatie was tot het laatst echter uitgebleven. Daar zat de burgemeester achter, die als bierbrouwer natuurlijk niet zoveel van de fanatieke drankbestrijders in Helmond moest hebben.

Het bestuur van de R.-K. Drankweer stapte nu op hoge poten naar Den Bosch om zich tijdens een audiëntie bij de commissaris van de koningin over de gang van zaken te beklagen. Het bestuur liet in Den Bosch ook een geschrift achter waarin de grieven tegen het Helmonds gemeentebestuur zwart op wit stonden opgetekend. Het ging over de tegenwerking die het bestuur van de R.-K. Drankweer moest ervaren *“zoowel door het hoofd der gemeente als door den Inspecteur van politie”*. Al bij de opkomst van de R.-K. Drankweer in

1907 was na herhaalde mondelinge en schriftelijke verzoeken toestemming voor een openluchtmeeting met optocht *“op de meest pertinente manier”* geweigerd, terwijl dergelijke optochten van gilden, fanfarekorpsen en dergelijke steeds waren toegestaan. Het bestuur klaagde *“dat meerder adressen door de R.-K. Drankweer, waarvan sommige in combinatie met de Mariavereeniging, gericht aan den gemeenteraad, door den Voorzitter op onheusche wijze in openbare vergadering werden geïnterpreteerd”*.

De burgemeester had zich niet ontzien om op een verzoek van de R.-K. Drankweer in een openbare raadsvergadering van november 1910 over de drankbestrijding te spreken *“als eene vereeniging behept met socialistische tendenzen”*. En naar aanleiding van een ander verzoek, namelijk om een reclamebord te huren voor propaganda-doeleinden, had de burgemeester in de openbare raadsvergadering van 1911 als antwoord zelfs smalend opgemerkt: *“Wij zullen ze een kraantje van de waterleiding geven. Dan hebben ze zeker goeien drank!”* Het verzoek was vervolgens afgewezen. Ook de toestemming voor de Sobriëtas-Bloemendag van 24 september 1911 was al ruim op tijd aangevraagd. Het verlof van politieagent Koppen werd plotseling ingetrokken. Hem werd opgedragen om die dag toch dienst te doen. Burgemeester-bierbrouwer A.H. van Hoeck bleek de R.-K. Drankweer duidelijk niet welgezind te zijn.

De klacht van de drankbestrijding had resultaat. De commissaris van de koningin in Den Bosch eiste van de burgemeester van Helmond onmiddellijk opheldering over de kwestie. Burgemeester Van Hoeck stuurde toen nog dezelfde dag, op zaterdag 23

september 1911, een telegram naar de commissaris met de volgende inhoud: *“Aan het verzoek der Drankweer wordt geheel voldaan. Brief volgt.”* Zowel voor de optocht als voor de verkoop van de Sobriëtas-bloempjes gaf hij toestemming en ook politieagent Koppen kreeg verlof om mee te doen. De brief die hij in het telegram beloofd had naderhand nog naar de commissaris te sturen, besloot A.H. van Hoeck op 27 september 1911 plagerig met de woorden: *“Ik was en blijf steeds een gematigde drankbestrijder. De burgemeester van Helmond”*, aldus zijn minachting voor de R.-K. Drankweer niet onder stoelen of banken stekend.

In het krantenverslag van 27 september 1911 maakte de organisatie van de drankbestrijding opgetogen melding van de geslaagde Sobriëtas-Bloemendag. De verkoop van de Sobriëtas-bloemen had het bedrag van f 1.549,78 opgebracht. De organisatie was dik tevreden: *“Waarlijk, Helmond voelt voor drankbestrijding, Helmond is katholiek, Helmond is milddadig, in hooge mate”*, juichte het verslag. Al zal de Helmondse burgemeester-bierbrouwer A.H. van Hoeck er het zijne van gedacht hebben.

Bronnen

- J.J.M. Heeren, Biografisch woordenboek van Helmond (als bijlage D van het gedrukte Verslag omtrent den toestand en de exploitatie der gemeentebedrijven te Helmond, dienstjaar 1919), Helmond 1920, pagina's 119-121 en 214-215.
- Brabants Historisch Informatiecentrum (BHIC), 's-Hertogenbosch. Archief van het Provinciaal Bestuur van Noord-Brabant, 1814-1920, inventarisnummers 997 en 4733.
- Bibliotheek Helmond-Peel, Helmond, microfiches van krant De Zuidwillemsvaart, 23 en 27 september 1911.

Fantasie rond Helmonds dikste boom

door Hans Vogels

Eens stond er in de Warandelaan een enorme boom. Op zich niet zo bijzonder, maar deze was Helmonds dikste en dat is een status die je als boom niet zomaar bereikt. Niemand zal kunnen vertellen wanneer het zaadje ontkiemde waaruit de volumineuze stam ontstond, maar wel over de zwarte dag in 1965 toen hij onschuldig werd omgehakt. Aan zijn takken zouden ooit executies zijn uitgevoerd, maar zeker is dat niet en bovendien kon hem dat niet aangerekend worden.

Volgens de overlevering zouden aan de lijvige zomereik ooit misdadigers verhangen zijn. Helmonds bekendste historicus August Stassen kende die verhalen van horen vertellen. Hij meende zelfs dat de laatste gehangene onder de boom begraven werd. Op het schrijfbureau van Stassen lag indertijd een doodshoofd waarvan hij vertelde dat deze van de bewuste persoon afkomstig zou zijn. Hij had het verkregen uit een nalatenschap van dokter De Ruiter. Die had meer van dergelijke

De dikke boom aan de Warandelaan wordt weggehaald. Een deel van de villa van Van Asten is links te zien. (collectie RHCE)

attributen op zijn spreekkamer gehad, maar dit was wel de merkwaardigste geweest. Waar de schedel gebleven is zal altijd wel een raadsel blijven.

De vermeende executies zouden zijn beschreven in het Aardrijkskundig Woordenboek van Noord-Brabant, maar hierin staat slechts aangegeven: *'Helmond, dat in vorige tijden versterkt was, werd in 1579 door Parma's krijgsknechten ingenomen en deze hingen de bezetting aan de boomen op'*. In de Geschied- en Aardrijkskundige beschrijving van het Koninkrijk der Nederlanden, wordt nagenoeg van hetzelfde gewag gemaakt: *'Helmond, in 1579 door de Prinse Parma ingenomen en de Staatse bezetting,*

Villa Eikenhorst van de douairière Wesselman aan de Warandelaan omstreeks 1915. (collectie RHCE)

tegen alle krijgswet aan boomen opgehangen zijnde, werd in 1581 door de Staatse benden heroverd, die het weder moesten verlaten wyl zij het kasteel niet konden bemagtigen'. De auteur van deze werken zou hebben geciteerd uit het boek Geschied- en Aardrijkskundige Beschrijving der Stad en Meierij van 's-Hertogenbosch van predikant Stephanus Hanewinckel, maar die zou weer hebben geput uit andere oude werken.

De vertellingen over gehangenen aan de boom lijken dus fabuleus. Nergens in de historie wordt over executies op die plaats gesproken. Terechtstellingen vonden altijd plaats op de uiterste grens waar twee heerlijkheden *'zich van malcanderen scheijden'*. Zo ook in Helmond. Het gerecht *'die galge en jurisdictie'*, stond langs de weg van de Nieuwe Dijk naar Cruysshot, kort nabij de grens met Deurne. Veroordeelden werden opgehangen *'aan een galge buyten de stad ter plaetse van het gericht'*. De burgerwacht moest assistentie verlenen om de kring rondom de galg te sluiten teneinde wanorde te voorkomen.

Omstreeks het midden van de achttiende eeuw werd de Meierij overstroemd door rovende soldaten en vagebonden.

Om delicten te voorkomen, bepaalde een landsplakkaat dat rovers van bijvoorbeeld weidevee, bijenkorven of landbouwgereedschappen, *'met den koorde'* moesten worden gestraft tot de dood er op volgde. Zo'n straf werd door schepenen van Helmond in 1747 uitgesproken over twee criminelen. Het vonnis bepaalde tevens dat hun lijken ter afschrikking tentoon gehangen moesten worden. De boosdoeners werden op het Cruysshotse galgenveld geëxecuteerd. Dus niet aan de onderhavige boom en zeker niet op de Markt zoals door Frencken wordt gesuggereerd.

Het lijkt dat aan de nostalgische boom geen lugubere verhalen kunnen worden gekoppeld, maar een bijzondere boom was het wel. Eens behoorde hij tot de bezittingen van de familie Wesselman. Op het terrein rond deze boom bouwde de weduwe Wesselman een woning die heel toepasselijk Eikenhorst heette. Het gebied werd later verkaveld. Achter de oude eik bouwde fabrikant Jan van Asten een nieuw huis en zo kwam de boom in zijn voortuin te staan. Stilaan kreeg hij een omvang van ruim vijf meter. In 1965 werd hij gekapt. Met leedwezen geven wij kennis...

In de ban van de dwangmolens

door Hans Vogels

Onder de rechten die de heer van een stad vroeger bezat, viel ondermeer de ban van de molens. Dit wil zeggen dat al het graan dat in zijn heerlijkheid werd gewonnen, zonder uitzondering in zijn molens moest worden gemalen. Hij was bevoegd om ieder die het waagde meel van buiten in te voeren dan wel graan elders te laten malen, niet alleen te bestraffen met inbeslagname van het meel, maar ook van het paard en de wagen waarmee het vervoerd was. De heer was zoals men het uitdrukte: *'De heer van water ende wijnt'*.

De molens in Helmond werden voor een bepaalde periode verpacht aan een mulder die zijn huurprijs niet enkel in de vorm van graan en meel moest voldoen, maar ook in klinkende munt. De pacht behoorde tot het inkomen van de heer. In 1314 wordt bij de ruiling van de heerlijkheden tussen hertog Jan van Brabant en Jan Berthout heer van Berlaer, gesproken over *'de'* of *'die'* molen. Er was toen dus sprake van slechts één molen en wel de watermolen.

In de eeuwen daarna werden twee windmolens gebouwd. In een schepenakte uit 1490 betreffende de

scheiding van goederen tussen twee zonen van de dan overleden heer van Helmond, wordt immers gesproken over twee windmolens en één watermolen. Met de windmolens werden de *'Houtsche wijntmolen'* op de grens van Helmond en Mierlo-Hout en de *'Gemeyntsche molen'* op het Hoogeind bedoeld. De watermolen bevond zich toen nog aan De Wiel. De drie molens werden samen verpacht en brachten jaarlijks 130 mud rogge en 3 mud mout op.

Omstreeks 1588, kort na de grote stadsbrand, werden zowel de Houtse- als de watermolen door brand verwoest.

De vuurzee in de watermolen werd geweten aan een *'versuymenisse'* van mulder Henrick Henricks Jacobsen. Na een gesprek tussen de heer en de molenmeesters Jacob Gijsberts en Mr. Christiaen van Vechel, werd bepaald dat de heer niets zou eisen *'nopende de versuymenisse van den watermolen'*. Jacobsen zou als compensatie de Houtse molen restaureren maar daarvoor geen loon ontvangen. Wel zou de heer het benodigde hout, stenen en ijzerwerk leveren en 100 gulden bijdragen in de kosten. In de aanbestedingsakte werd opgenomen: *'Den molen loffbaer ende eerlyck te timmeren, zoo dat gheen reprise daerop bevonden sal worden'*. De totale aannemingssom voor de restauratie bedroeg 420 gulden. De afgesloten twaalfjarige pacht bleef doorlopen. Ook de watermolen werd volledig gerestaureerd.

De oudst bekende pachtbrief is die van 1559, waarin jonkheer Joost van Cortenbach de drie molens *'met den recht van den gemale'*, voor de tijd van negen jaar verpacht aan Berthout van Kessel. Vóór de mulder de overeenkomst aanvaardde, overleed de heer. Zijn zoon Jan verhuurde na afloop van de pachttermijn de molens voor zes jaar aan Henrick Jacobs. Bij de acceptatie van de overeenkomst betaalde Jacobs 100 Rijnschguldens die de heer achteraf niet hoefde te vergoeden. Tevens was een borgsom van 100 gulden vereist die na afloop van de pacht wel werd gerestitueerd.

De watermolen mocht uitsluitend gebruikt worden van twee weken na Bamis (benaming voor het begin van de herfst) tot half maart. Het doorstromende water kon soms ernstige overlast aan de belendende percelen veroorzaken, daarom was de pachter

Op de kadastrale kaart uit 1832 werden de drie Helmondse banmolens ingetekend. (www.watwaswaar.nl)

Het gemaal aan de Watermolenwal. Tekening van August Sassen gemaakt aan de hand van een foto uit 1861. (Collectie RHCE)

Opname van de eerste Helmondse haven, gemaakt kort voordat deze in 1884 gedempt werd. Tegenwoordig ligt hier het havenplein. Op de achtergrond, links van de stoomboot is de stoom- en watermolen te zien. (collectie RHCE)

verplicht de dijken te onderhouden zodat die erven geen schade ondervonden. De pachtsom bedroeg 106 mud rogge, 5 mud tarwe, 20 mud mout en 4 mud boekweit, alles in Helmondse maat. Daarnaast was de pachter na oude gewoonte verplicht 'die gebackten' te leveren. Hij moest zoveel meel op het kasteel leveren als daar voor het bakken van brood nodig was. De leveringen mocht hij op de pachtsom korten, maar als hij een week oversloeg werd de pacht met één vat rogge verhoogd.

Geschillen

Er ontstonden wrijvingen als graan illegaal werd vervoerd met als doel het buiten de stad te laten vermalen. Als de schout, vorster of ander dienaar van de heer bij nacht of ontij een kar ontmoette waarop graan naar buiten werd gebracht, dan wel werd ingevoerd, legde hij beslag

op de vracht en niet zelden ook op de kar waarmee die getransporteerd werd. Dat ging er meestal ruig aan toe. Vaak was er sprake van vuist- en knuppelwerk om van weerszijden zijn recht te doen gelden. Het resultaat was doorgaans een veroordeling tot betaling van een boete en het afleggen van de gelofte onder ede: *'Nimmer meer de banaliteit van den heer te sullen fraudeeren, noch enig meel te sullen brengen in deze jurisdictie ofte eenig meel te gebruikken als hetgene op sijne excellenties meulens sal gemalen wesen'*.

Jan Colen, de mulder van Stipdonk onder Lierop, werd eens heel onnozel gepakt. Een ingezetene van het dorp had hem vrijdags 6 mud rogge ter maling aangeboden en hem verzocht het meel de volgende dag, als de mulder toch naar de Helmondse markt ging, te willen meebrengen. Zonder te beseffen

dat hiermee het recht van de heer werd aangetast, voldeed Colen aan het verzoek. Tijdens zijn tocht naar de stad werd hij staande gehouden en zijn vracht geconfisqueerd. De mulder kwam er zonder boete af, maar moest wel de bovenstaande gelofte afleggen.

Regelmatig verschenen molenaars, knechten of eigenaars van in beslag genomen meel op het kasteel, om onder ede beterschap te beloven. Als verontschuldiging voor het betrekken van meel van buiten de stad, werd vaak de woekerprijs van de stadse molenaar genoemd. Soms waren de tarieven rampzalig, maar de molenaar bepaalde die niet zelf. Er waren beëdigde keurmeesters aangesteld die tijdens de zaterdags markt de prijs van het graan en meel vaststelden. Dit gebeurde door het steken van een pegge (houten spijker) in een daarvoor opgehangen bord.

Niettemin werd er geklaagd dat de molenaar het meel duurder verkocht dan door de pegge werd aangegeven. Die schending werd door de gemeenteraad geconstateerd en ten strengste verboden. Het college dreigde zelfs de burgers de vrijheid te verschaffen hun meel op de voordeligste plaats te laten vermalen. Tegen dit dreigement kwam de heer in verzet bij monde van zijn administrateur Francois Louis van den Berghe. Die schreef een onderbouwde brief naar de regenten, waarin hij hen als het ware dwong het besluit in te trekken en hen tevens aansprakelijk stelde voor de financiële gevolgen voor de mulder.

Oproer

Het voorschrift dat de molenaar verplichtte het meel tegen de vastgestelde prijs te verkopen, werd door de heer strijdig met de verordeningen genoemd. Het was volgens hem enkel welwillendheid

Mierloseweg ter hoogte van de Goorloop. Rechts van de weg (niet op de foto) stond de Houtse molen, dicht bij de Goorloop. Let op het wegdek: dat geeft precies de grens aan tussen Mierlo en Helmond. (collectie RHCE)

Na de brand in 1927 restte er alleen nog een stenen romp van de Houtse molen. De molen lag aan de Mierloseweg tegenover houthandel Raijmakers. (collectie RHCE)

dat de molenaar het meel verhandelde. Het stond de heer vrij de molens niet te verpachten, maar door een knecht te laten bedienen en het meel enkel voor eigen gebruik aan te wenden. De bepaling dat de mulder verplicht was het graan tegen vaste prijzen te verkopen was dan ook onrechtmatig. Het was immers duidelijk dat de pegge vijf of zes stuivers per vat lager werd gestoken dan de inkoop-

prijs van het graan. Op ieder vat zou de molenaar dus enkele stuivers verliezen in plaats van verwerven. Daar kwam nog bij dat de bakkers het roggemeel met gerst, haver of boekweit vermengden, dit werd door de keurmeesters door de vingers gezien. De mengsels werkten in het voordeel van de bakker, maar de mulder maalde zuiver meel en kon niet tegen lagere prijzen leveren.

Tegen de aantasting van zijn recht kwam de heer in verzet. Hij verzocht de resolutie in te trekken en de schade voor de molenaar te herstellen. Dat die niet gering was, bleek uit het feit dat de burgers steunden op het voor hen gunstige besluit en grote partijen meel binnen de jurisdictie van Helmond brachten. Overmoedig geworden door de steun van de regenten dreigden zij met verzet tegen de drossaard en andere gezagsdragers, die trachtten door inbeslagname hun oude recht te handhaven. Het kwam tot een ernstig handgemeen en het was te verwachten dat er vroeg of laat doodslagen zouden volgen, waarvoor de regenten dan verantwoordelijk zouden zijn. Uiteindelijk werd door de bewindslieden verklaard dat het niet de bedoeling was geweest de heer in zijn recht te beperken, maar dat het besluit genomen was onder invloed van de onverwacht hoge graanprijzen en de talrijke klachten van burgers die hen ter oren waren gekomen.

Grutmolen

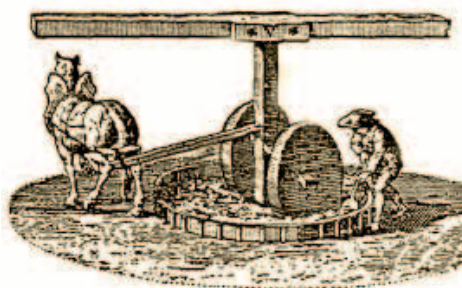
Een conflict van ernstiger aard ontstond een halve eeuw later, toen Pieter Olifiers concessie vroeg om een met paardenkracht aangedreven meel- en grutmolen op te richten. Hij kreeg daarvoor toestemming tegen betaling van een jaarlijkse recognitiecijs van 6 gulden. De betreffende molen stond in een houten gebouw in de Veestraat achter het pand waar later de brillenzaak van Bogaerts gevestigd was. De molen was bereikbaar via een inrijpoort naast het huis.

Tot dan werd de boekweit gepeld op handmolens en de gort op molens van de heer. Doordat Olifiers beide bewerkingen in één keer kon doen, leverde hij aanmerke-

lijk goedkoper. Tengevolge trok hij meer klandizie dan de pachters van de molens. Die gingen dan ook spontaan in beroep.

De rentmeester beweerde dat de mulders zich bij hem waren komen beklagen en hem hadden verzekerd dat er sinds de oprichting van Olifiers' molen beduidend meer meel clandestien de stad werd binnengebracht. Een totale instorting van de tarwe- en boekweitmolens zou onvermijdelijk zijn. Omdat de burgers zich niet meer stoorden aan de voorschriften en omdat toezicht hierop moeilijk zo niet onmogelijk was, zou ook de korenmolen hieronder lijden. Er volgde een breed opgezette procedure die in het nadeel van de heer uitviel. Die kon zich niet in de beslissing van de Raad van Brabant vinden. Hij richtte in de watermolen een eigen grutmolen op en verkocht het meel en gort tegen een zodanig lage prijs dat men naar de bewering van Olifiers: *'Voor de granen meer moest betalen dan voor het meel'*. Olifiers beweerde dat de heer hem als concurrent *'kapot wilde maken'* en hem dwong met zijn nering te stoppen.

Na enkele jaren van strijd richtte Olifiers zich tot de Raad van State met het verzoek om in zijn meel- en grutmolen stijfsel te mogen maken alsook olie te slaan en daartoe tarwe-, raap- en sloorzaad te mogen gebruiken. Tegen verlening van de vergunning kwam de heer opnieuw in verzet. Uiteindelijk kwamen beide partijen tot een akkoord, waarbij wederzijds enigszins werd gewicht. Beide molens, zowel van de heer als van Olifiers, bleven bestaan. Na de dood van Olifiers kwam de molen in handen van zijn schoonzoon. Deze legateerde de molen aan Andries van

De gort werd met behulp van paardenkracht tot meel vermalen. (afbeelding Internet)

Hoeck, de man van zijn jongste zuster. In het midden van de negentiende eeuw stopte de nering. Gillis Swinkels stelde in het gebouwtje een kalandermolen en een roodververij in bedrijf. Hij verplaatste die onderneming in 1871 naar een terrein aan de Kanaaldijk.

Corruptie

De bevolking kwam steeds vaker tegen de banmolens in verzet. Dit kwam in hoofdzaak door corrupte mulders die misbruik maakten van hun monopolie. De scheldnaam 'korendief' droegen velen dan ook niet onverdiend. De meeste klachten over hun oneerlijkheid hielden verband met het maalloon. Als betaling nam de mulder een gedeelte van het meel, dat hij voor zijn eigen gerief verkocht of als voer voor zijn varkens gebruikte. Het maalloon of molster, bedroeg in het midden van de achttiende eeuw 1/16 van de gemalen partij graan. Om zijn molster zich toe te eigenen gebruikte de mulder een platte schep, maar over de wijze waarop hij die hanteerde werd geklaagd. Deed de hij dat op een kalme manier dan viel het meeste meel eraf en was het maalloon gering. Schoot hij echter mijn de schep diep door het meel, dan was de buit veel groter.

Na talrijke protesten werd in 1739 beschreven hoe het molsteren moest geschieden, maar door vele vage termen bleven de klachten aanhouden. Om aan de 'quellingen' een eind te maken werd aan de Raad van State van de Verenigde Nederlanden te kennen gegeven dat sinds zij zich met het maalloon bemoeien: *'De ingeseten niet afgelaten hebben op hunne klagten wegens het scheppen in 't gemeen oft sogenaamt hoozen, oft in de vlucht scheppen in het bijzonder, welke hun van een deel hunner graan berooft'*. Dit had tot gevolg dat het molsteren met de platte schep verboden werd en dat geijkte maten werden ingevoerd. Later werd voorgesteld om voor het maalloon een vaste prijs te bepalen en wel één stuiver voor een vat tarwe, twaalf penningen voor een vat rogge en vier duiten voor een vat mout. Niettemin is het betalen in natura tot ver in de negentiende eeuw gebruikelijk gebleven.

Ontmanteling

Tot in het midden van de achttiende eeuw werden kleine reparaties aan de molen door de pachter zelf betaald, maar vernieuwingen van buitengewone aard kwamen voor rekening van de heer. De pacht werd nog steeds deels in natura en deels in geld voldaan zoals dat al eeuwen de gewoonte was. Gemiddeld bedroeg toen de pacht voor de drie molens circa 1600 gulden per jaar.

Van deze baten ging een aardige som af ten behoeve van noodzakelijke vernieuwingen. Zo werd in 1722 een nieuwe molenas gekocht voor de 'Gemeyntse molen'. De spindel werd geleverd door de mulder van St. Oedenrode en kostte 68 gulden. Het ophalen kostte 3 gulden en 17 stuivers.

Het werd besteed aan vertering van de werklieden en tolgelden. Voor het plaatsen, door Gijsbert Maanen, was de mulder gedwongen de molen 16 dagen stil te leggen. Hiervoor mocht hij 2 gulden per dag aan schadevergoeding rekenen. Alles bij elkaar kwam het karwei dus op ruim 100 gulden. Dan waren er nog de onvoorziene uitgaven. Zoals in 1725 toen bij een hevige storm de molen zodanig getroffen werd dat hij voor de nodige reparaties bijna een maand stil lag.

Langzamerhand raakten de molens in verval. De 'Gemeyntse molen' werd in de negentiende eeuw afgebroken. De 'Houtsche wijntmolen' werd nog wel gerestaureerd, maar vond uiteindelijk ook zijn Waterloo. De watermolen werd

omstreeks 1880 afgebroken en vervangen door een fabriekje dat enige jaren later in vlammen opging. Het gemaal werd nog wel herbouwd, maar heeft daarna als zodanig geen dienst meer gedaan. Het bouwsel werd meer en meer gezien als een obstakel dat de waterafvoer op de Aa belemmerde. Rond 1942 werd het afgebroken.

Bronnen:

- Diverse artikelen in de Zuid-Willemsvaart.
- Wikipedia de vrije encyclopedie.
- Publicaties van historicus Jac Heeren.
- A. Frenken, Helmond in het verleden.
- Regionaal Historisch Centrum.

De Molenstraat werd met de aanleg van het spoor doormidden gedeeld. Het deel dat hier op de foto te zien is werd voortaan Rooseindsestraat genoemd. De foto is genomen vanaf het Nieuw Geremt in de richting van het spoor. Hier lag ook de Gemeyntse of Hoogeindsche molen aan de linkerkant van de weg. (collectie RHCE)

Speeltuin St. Jozefsoord

door Martin Geerts

Als de vakantie aanbreekt mogen de kinderen naar buiten. Maar waar naar toe? Generaties lang was dat de speeltuin. Speeltuinen zijn er in Nederland sinds de jaren tachtig van de negentiende eeuw, toen bij de gegoede burgerij het idee ontstond dat het goed was om ook aan arme, vaak krap behuisde, kinderen de mogelijkheid te bieden om zich buiten onder de vrije hemel te ontspannen. In een aantal steden werden daarom speeltuinen gesticht.

Dat was ook echt wel nodig want de steden werden steeds groter en drukker en de kinderen moesten toch een veilige plek hebben om te kunnen spelen. Maar er was nu eenmaal te weinig ruimte. Daarnaast speelde ook nog de sociale wetgeving een rol, die kinderarbeid terugdrong waardoor kinderen ook meer tijd zouden moeten krijgen om te spelen. De bedoelingen waren goed maar het liep op niets uit. Ondanks het kinderwetje van Van Houten veranderde er, wat kinderarbeid betreft, bijna niets. Bovendien was er gebrek aan onderhoud van de speeltuinen en er was bijna geen toezicht, zodat ze spoedig in verval raakten.

Dat veranderde in het begin van de twintigste eeuw. De eerste Leerplichtwet in Nederland werd effectief, zodat de kinderen meer vrije tijd kregen en Uilke Klaren, een scheepstimmerman uit

Amsterdam kwam tot de conclusie dat de arbeidersbeweging zelf moest zorgen voor volksspeeltuinen. Hij kwam op dat idee omdat er in de arbeidersbuurt waar hij woonde, voor de kinderen bijna geen speelgelegenheid was. Hij stichtte de Oosterspeeltuin, die helemaal door de arbeiders uit de Czaar Peterstraat werd gebouwd en samen met die buurtgenoten richtte hij een vereniging op die een veilige speelplek wilde creëren voor kinderen in de buurt. Maar dat niet alleen, de vereniging wilde ook zorgen voor algemene opvoeding, lichamelijke en geestelijke vorming en voor allerlei andere mogelijkheden tot ontspanning.

Dit voorbeeld vond navolging en stond aan de basis van het landelijke volksspeeltuinwerk. 'Vader Klaren', zoals hij werd genoemd, wordt in en buiten Amsterdam nog altijd geëerd

vanwege zijn pionierswerk. In de jaren twintig en dertig nam het aantal volksspeeltuinen toe tot honderdentien en dat leidde in 1931 tot de oprichting van de NUSO, de Nederlandse Unie van Speeltuinorganisaties.

Helmond

Ook in Helmond ontstonden in het verleden dergelijke speeltuinen, al was dat wat later dan in Amsterdam. Het initiatief ging in Helmond niet uit van een vereniging of andere vrijwilligers, maar van de parochies. De eerste was de St. Jozefparochie met pastoor Van Leeuwen. Die pastoor was degene die ijverde voor de oprichting van het verpleeghuis Sint Jozefheil in Bakel en bejaardentehuis St. Jozefzorg aan de Rozenhof in Helmond. Ook de Sint Jozefkapel was een initiatief van hem. Die kapel werd na de Tweede Wereldoorlog in het Bakels Bos gebouwd uit dankbaarheid voor de bevrijding. In de jaren tachtig moest de kapel wijken voor

de kanaalomleiding maar werd wegens haar architectonische waarde in de jaren negentig opnieuw gebouwd in het Hortensiapark. Dat al deze initiatieven vanuit een parochie kwamen is niet zo verwonderlijk, omdat in die tijd veel zaken op die manier geregeld werden. Denk maar aan het onderwijs.

De eerste Helmondse speeltuin was dus de speeltuin van de St. Jozefparochie. Op 31 augustus 1933 werd de tuin, met de naam St. Jozefsoord, onder veel belangstelling geopend. En hoewel ze duidelijk verbonden was met de St. Jozefparochie, was heel de stad voor die opening uitgelopen. Ook de bisschop van Den Bosch, monseigneur Van Diepen, was ervoor naar Helmond gekomen. Het was dan ook de eerste parochiële speeltuin van het bisdom.

Sint Jozefsoord lag buiten de stad, achter het waterpompstation, tussen de Straakvense Heideweg, vlak bij de

Mgr. Van Diepen heeft in de St. Jozefparochie de eerste parochiële speeltuin in het bisdom 's-Hertogenbosch ingezegend. De speeltuin is heerlijk gelegen in een dennenbos even buiten de stad. Achter de bisschop de oprichter Pastoor van Leeuwen.

Het is een drukte van belang bij de wipplanken. Deze foto is genomen eind jaren vijftig

St. Jozefkapel en de Bakelsedijk. Voor de stadskinderen was het een heerlijke plek. De tuin was een bosperceel dat tegen de Bakelse bossen aan lag. Met geld dat door de parochianen bij elkaar was gebracht werd midden in het bos een groot H. Hartbeeld geplaatst *'opdat de kinderen ook voor en na 't spel zich hier zouden verzamelen en zelfs hun spel een hogere wijding geven'*. Dit laatste stond in de feestgids die uitkwam bij het koperen jubileum van de St. Jozefparochie in 1936. Je bereikte de speeltuin via de Van Meelstraat, brug over de Nieuwe Aa en dan meteen links. Voorbij die ingang stond de dienstwoning van de beheerder van waaruit die toezicht had op de bezoekers. Op 3 januari 1934 werd de vergunning getekend voor een extra achteringang vanaf de Bakelsedijk. Je moest dan, na de brug over de Nieuwe Aa op die straat, rechtsaf over een heel

lange gravelpad naar de toegangspoort. In die begintijd speelden de meisjes in het voorste deel van de speeltuin en de jongens moesten doorlopen naar hun eigen gedeelte achterin. Het is ook niet duidelijk of die extra ingang speciaal bedoeld was voor de jongens of dat hij in verband stond met de brandveiligheid.

Het is wel zo dat deze ingang volgens mij veruit het meest gebruikt werd. Het was bijna iedere woensdagmiddag op de Bakelsedijk een drukte van belang en ik herinner mij hele groepen kinderen, ook vaak van scholen, die te voet langskwamen, op weg naar de speeltuin. Het was een heel grote speeltuin met allerhande attracties. Er was een draaimolen en twee heel hoge glijbanen en een zweefstoel. Mijn favoriete attractie was een zweefkabel waar je aan moest

gaan hangen en met je benen een zwaaiende beweging maken, zodat je met flinke vaart omlaag suisde. Je kon ook gebruik maken van een rekstok, er waren ringen, wipplanken en een zweefpaal. De speeltuin beschikte natuurlijk ook over schommels en er was, wat ik in geen enkele ander speeltuin heb gezien, een lange golvende baan van circa een meter hoog, met daarop een soort treintje. Er was in de speeltuin zelfs een zwembadje met kleedhokjes. Het zwembadje was met een hek afgezet en had een afmeting van ongeveer vijf bij zes meter. Het was jammer dat je er nooit in kon zwemmen want het lag altijd vol met bladeren, dennennaalden en kikkers.

Kinderen met hoge nood konden gebruik maken van een paar houten toilethokjes aan de rand van het terrein,

aan de kant van de Nieuwe Aa. In de loop van de zestiger jaren werd de speeltuin beheerd door de heer De Wit, die met twee dochters in een bungalowtje woonde, rechts achter op het terrein. In die hoek was ook een vier- of zestal blauw, geel en rood geschilderde stalen schommels voor meer personen. De zogenaamde schuitjes. De Wit was alleen maar beheerder maar men noemde de speeltuin toen wel de 'Speeltuin van De Wit'. Daar stamt mogelijk het idee van in die jaren, dat er twee speeltuinen waren. Maar dat was niet zo. Wel zijn er vanaf 1954 tot minstens 1957 plannen geweest om een tweede speeltuin te openen. Het schijnt zelfs zo te zijn dat in een krantenartikel ooit een naamsverandering aangekondigd is. De nieuwe naam zou 'het Straakven' zijn. In verband met de omleiding van de Zuid-

Het St. Jozefkappelletje stond in de Bakelse bossen tegenover de ingang van de speeltuin. Later werd het herbouwd in het Hortensiapark.

Willemsvaart werd St. Jozefsoord op 18 oktober 1974 gesloten. Dat was jammer, want het was een unieke speeltuin. Maar er waren inmiddels al meer speeltuinen in Helmond, want na de St. Jozefparochie volgden andere parochies met een eigen speeltuin. In 1937 was dat de St. Lambertusparochie met een eigen speeltuin aan het Rooseind. Ook daar moesten de jongens en meisjes in die tijd gescheiden spelen. Al bij de ingang werden ze gescheiden. De meisjes moesten door de vooringang en de jongens door de zij-ingang. In 1955 was het de beurt aan de nog jonge St. Leonardusparochie met een speeltuinvereniging aan de Mgr. Swinkelsstraat en in juni 1960 werd de speeltuin van de parochie Goddelijke Voorzienigheid aan de Itterestraat

geopend. De jeugd van tegenwoordig komt wat dat betreft helemaal niets meer tekort, want naast de bestaande speeltuinen verrijzen er overal grote indoor speelparadijzen, boordevol met leuke en spannende attracties voor kinderen tot 12 jaar. De tijd verandert.

Bronnen:

- Regionaal Historisch Centrum Eindhoven
- Rijpelberg, het groene dorp in Helmond

De speeltuin moest in 1974 wijken in verband met de omleiding van de Zuid-Willemsvaart. De aanleg daarvan liet nog een aantal jaren op zich wachten. Op de foto ziet u dat de werkzaamheden in volle gang zijn; het is dan inmiddels november 1989!

Begunstigers van de *Heemkundekring Helmond*

- ADMINISTRATIEKANTOOR VAN EKKENDONK
 ADRIAANS WONEN EN WERKEN B.V.
 AUTOBEDRIJF HOEFNAGELS DEALER CITROËN-HYUNDAI
 BLOEMENMAGAZIJN DE SCHUUR
 BROECKX - PRAASTERINK MAKELAARS
 COENEN
 DERISON GROENTE EN FRUIT
 DRIESSEN VERF EN INTERIEUR
 DRUKKERIJ VAN STIPHOUT
 FOTO LAMBERT VAN DE KERKHOF
 IL BORGIO HUIS MET DE LUTS
 LUNCHROOM PAUL EN RIET
 MAREIN ORGANIZING
 MOSMAN AUTOSCHADE
 O.M.D. NOTARISSEN
 RABOBANK
 VAN NUENEN RIJWIELHANDEL
 WIJNHUIS HELMOND
 VAN DER WINKEL IJZERWAREN, GEREEDSCHAP, BOUWBESLAG

